Etki Ölçme ve Değerlendirme Serüvenimiz

Kılavuz II: Feminist Bir Etki İzleme ve Değerlendirme Nasıl Yapılabilir?

Hazırlayan:
Rojdan Aksoy Yorulmaz

demos
araştırma kolektifi research collective

Demos Araştırma Kolektifi

Etki Ölçme ve Değerlendirme Serüvenimiz
Kılavuz II: Feminist Bir Etki İzleme ve Değerlendirme Nasıl Yapılabilir?

Ankara, Türkiye, 2025

Hazırlayan
Rojdan Aksoy Yorulmaz

Katkı Sunan
Gizem Tuday

Editör
Mertcan Doğan

Son Okuma
Sevcan Tiftik

Tasarım
Volkan Muyan

İletişim

info@demos.org.tr
www.demos.org.tr
Twitter
Facebook
Instagram
LinkedIn

Bu çalışma Sivil Toplumu Destekleme Vakfı (STDV) tarafından desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

1. Giriş 1
2. İzleme ve Değerlendirme Çalışmalarına Dair 2
3. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İzleme ve Değerlendirme Neden Gerekli? 3
4. Toplumsal Cinsiyet Odaklı Kapsayıcı ve Katılımcı Yaklaşım 4
5. İzleme ve Değerlendirme Çalışmalarında Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bakış Açısı İçin Bazı İlkeler 6
6. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İzleme ve Değerlendirme İçin Metodolojik Öneriler 8
7. Feminist İzleme ve Değerlendirme Çalışmaları İçin Bazı Öneriler 11
8. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İzleme ve Değerlendirme İçin Soru Önerileri 13
9. Sonuç Yerine 15

Giriş

DEMOS Araştırma Kolektifi olarak, (sivil toplum örgütleri, kolektifler, aktivistler ve diğer yararlanıcılar için) izleme ve değerlendirme çalışmalarını geliştirmek ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım oluşturmak amacıyla bu araştırmayı gerçekleştirmeyi gerekli gördük. İzleme ve değerlendirme çalışmalarında ilerlemek ve bu alanda bir perspektif kazanmak amacıyla çeşitli çalışmalar gerçekleştirdik. Bu çalışmalar sonucunda edindiğimiz deneyimleri ve izleme değerlendirme süreçlerinde olmasını arzu ettiğimiz bakış açısını paylaşmak için bu mini rehberi hazırladık.

DEMOS olarak bu çalışmayla özellikle izleme ve değerlendirme çalışmalarında toplumsal cinsiyete duyarlı bir hat örmeyi ve görünür kılmayı amaçlıyoruz. Fon sağlayıcılarının proje süreçlerinde bir gereklilik olarak sunduğu izleme ve değerlendirme çalışmaları, projelerin gidişatına fayda sunması kadar fon sağlayıcılarının çerçevelendirmelerine açık olmaya neden oluyor. Fon sağlayıcılarının bakış açılarına uygun hareket etme zorunluluğu, örgütlerin ve aktivistlerin özgün bakış açılarını yok saymakla birlikte içinde bulunduğumuz coğrafyaların özgünlüklerini de yok sayabiliyor[1].

Yaratılacak sosyal etkiye bağlı değişimlerin Batı merkezli bir bakış açısından temelleniyor olması ise ayrı bir tartışma konusunu ele almayı gerektiriyor. Bu durum çoğu zaman hibe desteği açılan bölgelerin sosyal değişim beklentilerinin özgünlüğünün, örgütlerin ihtiyaçlarının ve mevcut durumunun gözden kaçmasına neden oluyor. Örneğin son yıllarda sosyal etki analizinin değişim teorisi ekseninde yapılmasının istenmesi gibi. Bu gerekliliği yerine getirmek ise ayrı bir uzmanlık gerektirdiğinden sivil toplum örgütleri için kolay değil. DEMOS olarak toplumsal değişimin ana hatlarının özne odaklılıktan, kapsayıcı toplumsal cinsiyet perspektifinden ve tabandan yukarı bakış açısından beslenmesine önem atfediyoruz. Her çalışmamızın ana eksenine kapsayıcı toplumsal cinsiyet perspektifini yerleştiriyoruz. Bu çalışmada bu perspektifle izleme ve değerlendirme çalışmalarına dair bir izlek oluşturmaya ve bazı metodolojik öneriler geliştirmeye çalıştık ve "izleme ve değerlendirme çalışmalarına toplumsal cinsiyet odaklı bir yaklaşım" başlıklı rehber metin oluşturduk. Bu çalışmada feminist yöntemin ve feminist teorisyenlerin ortaya çıkarmış olduğu metodolojik birikimden faydalanarak, izleme değerlendirme çalışmalarına sunduğu bakış açısını görünür kılmayı hedefliyoruz. Çalışmada üç bölümden oluşan bir yaklaşım sunuyoruz: İzleme ve değerlendirme çalışmalarında feminist ilkelerin oluşturulması, feminist katılımcı izleme ve değerlendirme çalışmaları için metodolojik önerilerimiz.

1 Daha fazla bilgi için: Akduran, Ö. E. ve Ekin-Aklar, Z. (2023). Çoklu Krizler Döneminde Kadın+ Örgütlenmelerinin Gözünden Fon İlişkileri ve Politika Önerileri. Silva Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını Destekleme Derneği. Erişim tarihi: 10.07.2024.

Bu rehberi, bu alanda çalışan ya da çalışma yürütmeyi hedefleyen örgütlerin, aktivistlerin ve kişilerin çabalarına eşlik etmesi umuduyla paylaşıyoruz.

İzleme ve Değerlendirme Çalışmalarına Dair

Sosyal etki izleme "gerçekleştirilen bir programın, projenin, kampanyanın, etkinliğin... vb. yani bir müdahalenin sosyal etkisinin, toplum üzerinde yarattığı değişimin izlenmesidir."[2] Sosyal etki amaçlı gerçekleştirilen araştırmalarımızda üzerine eğildiğimiz konuyu belli bir sorunsal etrafında ele almak; neyi, niçin, hangi amaçla ve nasıl ele alacağımızı planlamak gerekiyor. Örgütümüzün amaçları ve çalışmaları doğrultusunda sosyal etki yaratmayı hedeflediğimiz katkıların ne ölçüde gerçekleştiğini analiz ediyoruz. Bu analizler, örgütümüz için en değerli geribildirim ve öz değerlendirme araçları hâline geliyor[3]. İzleme ve değerlendirme çalışmaları hem fon sağlayıcıların hem de sivil toplum örgütlerinin proje fikirlerinden başlayarak, projelerin gidişatını değerlendirmek için ihtiyaç duyduğu sistematik bilgiyi sağlar. Bu bilgiler genellikle sosyal etki odaklı olarak; nitel, nicel ve karma araştırma yöntemleri ile tekniklerinden yararlanılarak elde edilir. Bu tekniklerin nasıl bir bakış açısıyla temellendirdiği önem taşıyor. Pozitivist yöntemler başta olmak üzere eril sömürgeleştirici bakış açılarıyla temellenen bilimsel bakış açıları, feminist teori ve metodoloji için tartışma konusu. Bu tartışmalar, erken dönem bilim tarihinden başlayarak temellenmekte günümüzde ise modern bilimin kökenlerini beslemekte[4]. Bu bakış açılarının farkına varmak ve çalışmalarımızı feminist epistemolojik bir çerçeveye yerleştirmek, feminist eleştirel aktivist bilgi üretimi içinde önemli. Sivil alandaki çoğu araştırma ve savunuculuk faaliyetleri başta olmak üzere gerçekleştirilen müdahalelere feminist bir perspektifle yaklaşmak, toplumsal sorunların yapısal bir parçası olan toplumsal cinsiyet faktörünü ve güç dinamiklerini görünür kılmak açısında da önem arz ediyor. İzleme ve değerlendirme araştırmalarımızda öne çıkan bu faktörlerin oluşum, dönüşüm ve etkilerini incelemek elzem hâle geliyor.

2 YADA Vakfı (2019). Sivil Toplum Kuruluşları için Sosyal Etki Rehberi (s. 7). Erişim tarihi: 04.15.2023.

3 a.g.e., (s. 7-8). Erişim tarihi: 04.15.2023.

4 Daha fazla bilgi için: Berktay, F. (2012). Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis.
Tanesini, A. (2012). Feminist Epistemolojiye Giriş. (Çev. Ü. Tatlıcan, B. Binay ve G. Demiriz). İstanbul: Sentez.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İzleme ve Değerlendirme Neden Gerekli?

Toplumsal değişim için tanımlanan çalışma alanlarının çoğu ataerkil ve kapitalist belirlenimler tarafından yapılandırılıyor. Toplumsal cinsiyete duyarlı örgütler olarak, bu güç ilişkilerinin yarattığı eşitsiz ve dışlayıcı düzenlere karşı koyuyor, baskı yapılarına müdahale ediyor ve toplumsal adaleti teşvik etmek için çaba harcıyoruz. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve güç dinamikleri başta olmak üzere ayrımcılık ve eşitsizliklerin nedenleri ve sonuçlarıyla ilgileniyoruz. Bu sonuçlar ve nedenler etrafında bir dizi müdahale planı oluşturuyor ve bunların hayata geçirilmesini teşvik ediyoruz. Toplumsal ve kurumsal yapılar içinde işleyen sorunları izleyerek, kamusala dair politikalar öneriyor veya bu perspektif ile örgüt içi politikalarımızı geliştirmek için harekete geçiyoruz. Bu rotada ilerlerken ise sosyal değişim hedeflerimiz için sarf ettiğimiz çabayı analiz edebilmek amacıyla toplumsal cinsiyete duyarlı izleme ve değerlendirme lensimizi açık tutmak hayati hâle geliyor.

Feminist yöntemin ortaya çıkarmış olduğu epistemolojik avantajlar, birçok alanda olduğu gibi izleme ve değerlendirme alanında da yol gösterici nitelikte. Feminist izleme değerlendirme çalışmaları, toplumsal cinsiyete dayalı olarak gelişen tüm şiddet türlerinin (yapısal veya sembolik) etkilerini açığa çıkarırken, feminist yöntemin içinde gelişen metodolojileri merkeze alarak, toplumsal cinsiyete dair sorunların kökenlerine doğru bakış açımızı genişletiyor ve elde ettiğimiz verilerin feminist bir çerçeveden anlamlı bir şekilde yorumlanmasına olanak tanıyor.

Sivil alanda çalıştığımız birçok çalışma alanları da aynı zamanda toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapılarla ve perspektiflerle iç içe. Bu nedenle kapsayıcı toplumsal cinsiyete dayalı perspektif, tüm alanları kesen bir bakış açısına sahip ve toplumsal adaletsizliklere karşı mücadelenin de bir parçası. Toplumsal cinsiyete

dayalı eşitsizliklerinin temelinde de (devlet şiddeti, ırkçılık, yoksulluk, savaş politikaları gibi) birçok yapısal sorun var. Bunlar arasında; egemen eril bilme biçimleri, sömürgeleştirici resmi politikalar ve egemen sosyal normların yarattığı sorunlar yer alıyor. Yapısal sorunlara müdahale etmeye çalışırken, sürekli, değişim ve çözüm yolu uzun erimli çoklu yapılarla karşı karşıya olduğumuzu deneyimliyoruz. Dolayısıyla bu sorunları nasıl dönüştürmek ve değiştirmek istediğimize dair bakış açımız üzerine düşünmek önem taşıyor. Bu bakış açısını oluşturmak aynı zamanda metodolojik bir rota çizmeyi de gerekli kılıyor. Bu doğrultuda metodolojik perspektifimiz, sosyal sorunları nasıl analiz ettiğimizin temelini oluşturuyor. Kendi yöntemlerimizin içeriklerini, ilkelerini ve metodolojik yapı taşlarını kurmaya çalışan örgütler olarak, bu eşitsiz bilme biçimlerini taşıdığımız farkındalıkla aşabilir ve toplumsal adaletsizliklere karşı eleştirel bir perspektif geliştirebiliriz.

Toplumsal Cinsiyet Odaklı Kapsayıcı ve Katılımcı Yaklaşım

Bu başlıkta izleme ve değerlendirme çalışmalarını toplumsal cinsiyete duyarlı hâle getirmek için uygun yöntemlerden olan katılımcı izleme ve değerlendirme yöntemine feminist metodolojinin olanaklarından doğru bakıyoruz. Feminist metodoloji katılımcı ve kapsayıcı bir yaklaşımı odağa aldığından; izleme ve değerlendirme faaliyetini yürüten uzmanların kapsayıcı bir perspektifle çoğulluğun sesini açığa çıkaran bir konumda bulunması önemli. Bu nedenle uzmanların konumu daha çok araştıran ve araştırılan hiyerarşisini kıracak şekilde karşılıklı öğrenmeyi esas almalı. Benimsenecek bu rolü, kolaylaştırıcılık rolü olarak görmek mümkün.

Toplumsal olay ve olguları kendi bakış açımızla yorumlarken toplumsal özneler konumunda olan; toplumsal örgütlenmelerin, grupların ve bireylerin deneyimlerinin ikincilleştirilmesine veya ötekileştirilmesine karşı durulmalı, deneyim sahiplerinin seslerinin görünür olmasına öncelik verilmeli. Bu yönüyle katılımcı yaklaşım, çeşitli bakış açılarını ve sesleri bir araya getirerek, kapsayıcılığı teşvik eden, uzmanların ve hiyerarşik yapıların hakimiyetine meydan okuyan bir niteliğe sahip. Bu yaklaşım aynı zamanda hesap verilebilirlik konusunda kapsayıcı ve çok sesli olmayı beraberinde

getirdiğinden tüm paydaşlar tarafından kabul gören bir uzlaşmayı yakalamak için de elzem.

Katılımcı izleme ve değerlendirme yaklaşımı, toplumsal cinsiyete duyarlı izleme için de en uygun yöntemlerden biri olmasıyla öne çıkıyor. Kadınların ve LGBTİ+'ların farklılaşan ihtiyaçlarını, deneyimlerini ve taleplerini ortaya çıkarmak açısından aktif bir dinleme ve anlama sürecini örgütlüyor. Söz söylemeye ve üretmeye teşvik eden bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dayalı olarak baskılanmış alanları dönüştürmek için de bir fırsat sunuyor[5]. Yaklaşım, bizleri öznelerin adına konuşan iktidar dilinden de uzaklaştırmaya imkân tanıyor. Bu durumda egemen hiyerarşileri ve iktidar ilişkilerini yeniden üretmeye karşı durmak için bir izlek oluşturmak mümkün. O hâlde soracağımız sorular ve metodolojik tercihlerimiz konusunda dikkatli olmalıyız.

- Sivil toplum örgütleri, kolektifler ve aktivistler olarak, katılımcı toplumsal cinsiyete duyarlı izleme ve değerlendirme süreçlerinin inşasında, şu sorulara cevap arıyoruz:
- Toplumsal cinsiyete duyarlı katılımcı izleme değerlendirme çalışmalarına neden ihtiyaç duyuyoruz?
- İzleme ve değerlendirme çalışmalarına feminist bakış açımız nasıl olmalıdır?
- Sosyal etki izleme ve değerlendirme çalışmalarına ne tür ilkelerle yaklaşmalıyız?
- Elde ettiğimiz verilere, toplumsal cinsiyet perspektifinden baktığımızda verilerin anlamı nasıl değişiyor?
- Feminist değerlendirme süreci nasıl güçlendirici olabilir, hangi metodolojik kavramlar destekleyici olabilir?
- Toplumsal değişim için feminist izleme ve değerlendirme nasıl bir işlev kazanır?

5 Bayrakçeken, G. (2015). Yöntem ve Teknikler Üzerine. (Haz. A. Kurtoğlu). Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme ve Toplumsal Cinsiyet Anaakımlaştırma (s. 178-181). Ankara: CEİD Yay. Erişim tarihi: 07.20.2023.

İzleme ve Değerlendirme Çalışmalarında Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bakış Açısı İçin Bazı İlkeler

Sivil toplum örgütleri, kolektifler, aktivistler olarak, toplumsal alanda varoluş amaçlarımıza yönelik faaliyetler geliştiriyor ve uyguluyoruz. Yürüttüğümüz her çalışmada toplumsal sorunların çok yönlü yapısıyla yüzleşiyoruz. İzleme ve değerlendirme çalışmalarımızda da bu çok yönlü etkileri analiz ederken yine çok yönlü bir perspektife ihtiyaç duyuyoruz. Bu noktada birden fazla izleme ve değerlendirme yöntemini kullanmak, daha kapsamlı ve derinlemesine analizler yapabilmeyi mümkün kılıyor. Feminist izleme ve değerlendirme çalışmalarında da aynı durum geçerli[6]. Bu nedenle etki izleme değerlendirme çalışmaları için feminist ilkeler belirlemek ve bu ilkeleri hareket noktaları olarak konumlandırmak önemli. Beardsley ve Hugges-Miller'in önerinden referansla ilkelerimiz konusunda şöyle bir hat çizebiliriz:

- Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik başta olmak üzere sosyal adaletsizliklerin temelinde ataerkil güç dinamikleri bulunur.
- Toplumsal cinsiyete bağlı olarak ele aldığımız toplumsal sorunlar ataerkil politikayla ilişki içinde gelişir ve ataerkil düzenleri koruyarak ilerler.
- Toplumsal cinsiyete dayalı sorunlara duyarlı feminist aktivizmi, ürettiğimiz bilgiye yerleştirir. Analiz ettiğimiz alanın kesişimsel kodlarını hesaba katan bütüncül ve kapsayıcı bir analiz sunar.
- İzleme ve değerlendirme sürecinde bilginin açığa çıktığı olumsal koşullar (zaman, mekan ve bedenlenmiş olarak) ve bağlamsal koşullar (tarihsel ve sosyo-politik) analiz çerçevesine dahil edilmelidir.

6 Podems, D. (2018). Making Feminist Evaluation Practical. s. 45. Erişim tarihi: 05.10.2023.

- Feminist değerlendirme süreci tek bir değerlendiricinin bakış açısından değil, kolektif aklın ön plana çıktığı ve hiyerarşik ilişki barındırmayan bir ekiple yürütülmelidir. Bu ekip, hem paydaşlarının hem de faaliyetlerine/programlarına katılan katılımcıların seslerine açık kalarak sosyo-politik koşulları analiz eder.[7]
- Podems'ın (2018) belirttiği üzere: "Bilgi kültüreldir, sosyal ve zamansal olarak koşullu"dur ve "bilmenin birden fazla yolu vardır."[8]

Feminist değerlendirmenin ilke odaklı bir şekilde yürütülmesi değerlendirme ekibinin uzlaşma noktalarını gösterdiği gibi aynı zamanda değerlendirme sürecinde yer alan kişilerin yönlerini tayin etmelerine de katkıda bulunur. Bu ilkelerin değerlendirme sürecinde ne kadar işlevsel olup olmadığına zaman içinde karar verebilir, araştırmanın özgünlüklerine bağlı olarak gelişen değişikliklere gidilebilir veya eklemeler yapılabilir.[9]

Pozitivist yöntemlerle beslenen egemen metodolojilerin ilkeleri, feminist bir yaklaşımla izleme ve değerlendirme yaparken bazı önemli kısıtlamalar yaratır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin etkilerini izlerken ve değerlendirirken, bilginin öznesi, nesnellik, tarafsızlık, araştırmacı ile araştırılan arasındaki mesafe, akıl ve duygunun birleşerek bilgiyi oluşturması gibi konuların feminist bir bakış açısıyla ele alınması büyük önem taşır.[10]

---

7 Beardsley, M. R. ve Miller, H. M. (2002). Revisioning the Process: A Case Study in Feminist Program Evaluation. New Directions for Evaluation. s. 57-70. Erişim tarihi: 05.11.2023.

8 Podems, D. (2018). Making Feminist Evaluation Practical. s. 51. Erişim tarihi: 05.10.2023.

9 a.g.y. (2018).

10 Daha fazla bilgi için: Mies, M. (1996). Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru. S. Çakır ve N. Akgökçe (Haz.). Farklı Feminizmler Açısından: Kadın Araştırmalarında Yöntem (s. 48-64). (A. Durakbaşa ve A. İlyasoğlu, Çev.). İstanbul: Sel.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İzleme ve Değerlendirme İçin Metodolojik Öneriler

1. Kapsayıcı Toplumsal Cinsiyet Perspektifi: İzleme ve değerlendirme çalışmaları için toplumsal cinsiyetin yalnızca natrans heteroseksüel bir mercekle yeterince anlaşılamayacağını kabul ederek, toplumsal cinsiyet analizini ikili cinsiyetin[11] ötesinde ele almak önem taşıyor. Kadın katılımcıların incelenmesini salt natrans heteroseksüel kadınlarla çerçevelemek de eksikliklere yol açıyor. Çünkü "toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir lens, sadece bir cinsel yönelim/cinsiyet kimliğini (yani sıklıkla yapıldığı üzere natrans, hetero kadınları) değil, bir spektrumu ifade eder ve toplumsal cinsiyet rollerine uymadığı için ötekileştirilen herkesi odağa almayı gerektirir."[12] Bu noktada eleştirel anlamda toplumsal cinsiyet olgusunun çok katmanlı yapısına duyarlı bir yaklaşım geliştirmek ve deneyimlerin çoğulluğunu hesaba katmak, toplumsal cinsiyet olgusunun etkilerini geniş bir çerçeveden ele almayı mümkün kılacaktır.

2. Kesişimsellik: Toplumsal cinsiyete dayalı güç dinamiklerinin ve baskı biçimlerinin deneyimlenmesi toplumsal bağlamlara bağlı olarak değişmektedir. Kesişimsellik kavramını literatürde yer edinmesini sağlayan Kimberlé W. Crenshaw'a göre; yapısal şiddetin farklı boyutlarının kimlik politikalarından arındırılması, görünmez ve meşru kılınması egemen sınıfların baskı biçimlerine dair çerçevenin de somutlaştırılmasını engelliyor. Fakat pek çok kadının ve LGBTİ+'nın maruz kaldığı şiddet ve baskı; cinsiyet, etnisite, ırk ve sınıf gibi diğer boyutlarından temellenmekte ve çeşitlenmekte. Kimliğin farklı bileşenlerinin yok sayılması aynı zamanda tanıma

11 Butler'ın (2014) bu konudaki eleştirilerine paralel olarak, heteroseksüel tanımlamalarla oluşturulmuş toplumsal cinsiyetin, ikili cinsiyet hegemonyasını içerdiğini ve geniş ölçekte kadın deneyimlerini görmeyi engellediğini ifade etmek, feminist ve queer metodolojinin gelişiminin de bir parçasıdır. (Butler, J. (2014). Bela Bedenler. (C. Çakırlar ve Z. Talay, Çev.). İstanbul: Pinhan.)

12 Bor, G., Daşlı, G. ve Alıcı, N. (2021). Kesişen Yollardan Daralan Alanlara: Türkiye'de Kadın ve LGBTİ+ Örgütlerinin Barış Mücadelesi. Ankara: DEMOS Araştırma. Erişim tarihi: 06.10.2023.

ve tanınma gücünün politik ürünü[13]. Tüm farklılıkları aynı potada eritmemek, bazı kimlik bileşenlerinin etkisini görünmez kılmamak ve farklı feminizmlerin sesini görünür kılmak için keşisimsel perspektif önemli bir rota sunuyor. Bu nedenle kesişimselliği "toplumsal farklılığın analitik bir tasarrufu, bir baskı kuramı, eleştirel bir sorgulama aracı ve radikal kapsayıcılığı"[14] amaçladığı için dikkate değer. Etki izleme ve değerlendirme çalışmaları da aynı zamanda "tanımlama, kontrol etme, dahil etme ve dışlama gücünü"[15] kullanmayı içerdiğinden onu politik bir faaliyet hâline getiriyor.

Kesişimsel analizler, sosyal etkimizi planlarken ve izleme ve değerlendirme araştırmaları yaparken, güç dinamiklerinin kesiştiği kavşakları görünür hâle getirebilmemiz ve farklı deneyimleri kavramak için oldukça işlevsel. Bu sayede, sosyal etki yaratmayı hedeflediğimiz kişi veya grupların ve müdahale etmek istediğimiz politikaların tekil ya da yatay olmadığını kabul ederek, izleme ve değerlendirme çerçevelerimizi genişletebiliriz.

3. "Epistemolojik Avantajlılık": Bilginin bağlamsal koşullarının algılanması ve deneyimlenmesi, farklı sınıflar, cinsiyetler ve ırklar arasında değişiklik gösterirken, aynı zamanda hâkim ya da ezilen gruplara ait olup olmama durumuna göre de farklılık arz eder. Toplumsal cinsiyete dayalı farklılık deneyimlerini açıklamak ve bu deneyimlere anlam kazandırmak için ise tek ve ideal bir yol yoktur. Bilgi öznesi ile nesnesi arasında kurulan ilişkide ("olan" ve "olması gereken"), "kimin bilen" ve "kimin bilinen" olduğu, bilginin nasıl inşa edildiğini belirler. Bilginin ana kaynağının, olayların ve olguların asıl muhatabı olan öznelerden gelmesi gerektiği düşüncesi, öznelerin bilgisinin değerini vurgular. Bu sebeple öznenin bilgisini merkeze alan "epistemolojik avantajlılık" perspektifi, özellikle merkez dışı kalan grupların bilgisini, kendi bakış açılarından doğru ele alabilmeye olanak tanıyor[16]. Bu kavram, öznelerin toplumsal konumuyla bilgileri arasında güçlü bir ilişki kuruyor[17] ve toplumsal dönüşüm için çözüm önerilerini güçlendiriyor. Bakış açısı yaklaşımı, yine farklı toplulukların ve

13 Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. Stanford Law Review. (6) 43, s. 1241-1299. Erişim tarihi: 08.10.2013.

14 Mojap, S. ve Carpenter, S. (2020). Marksizm, Feminizm ve "Kesişimsellik". Türkiye'de Feminist Yöntem. (s. 112-113) (Haz. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu). s. 112-122. İstanbul: Metis.

15 Patton, Q. M. (2002). Feminist, Yes, but Is It Evaluation? New Directions for Evaluation. (s. 99). Wiley Online Library. Erişim tarihi: 05.11.2023.

16 Narayan, U. (2020). Feminist Epistemoloji: Batılı Olmayan Bir Feministten Perspektifler. Türkiye'de Feminist Yöntem (s. 37-51). (Haz. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu). İstanbul: Metis.

17 Harding, S. (2020). Bakış Açısı Epistemolojisini Yeniden Düşünmek: 'Güçlü Nesnellik' Nedir? Türkiye'de Feminist Yöntem. (Haz. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu). s. 52-92. İstanbul: Metis.

bireylerin toplumsal dönüşüm için sunduğu önerileri ele almayı kolaylaştırıyor ve kapsayıcı perspektifin örülmesinde önemli işlevler yükleniyor.

4. "Bilinçli Taraflılık": Bilgi öznesi ile nesnesi arasındaki ilişki ya da nesnellik ve tarafsızlık adına öne sürülen pek çok epistemolojik dayanak, mesafeli bir yaklaşım benimsemeyi önerir. Ancak mesafelenme ilkesinin, bilgi edinme ve toplama süreçlerini dönüştürüp yapılandırması da mümkündür. Harding ve Mies,[18] araştırma yaparken pozitivist metod ve metodolojilerden ileri gelen araştırmaya "tarafsız" kalınması ilkesinin, gerçekleşmeyen bir bilimsel mit olarak işlediği vurguluyor. Bu anlamıyla egemen nesnellik tartışmasının egemen araştırma ve araştırmacı rollerini meşrulaştırdığı ve eleştirel duruş benimsemenin önünde engel oluşturduğunu söyleyebiliriz. "Araştıran" ile "araştırılan" arasında kurulan mesafe, araştırmacıyı nesnel bir konuma yerleştirme iddiasıyla meşrulaştırılıyor. Bu mesafe, aynı zamanda taraflar arasındaki hiyerarşik ilişkiyi yeniden üretiyor. Bu nedenle toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri incelerken araştırmacı olarak kendi konumsallığımızı açıkça ortaya koymak ve bunu metodolojik bir duruşun parçası olarak ele almak önemli. Dahası izleme ve değerlendirme araştırmalarımız için egemen bilimsellik normlarına karşı eleştirel bir konum almak için; içeriden bir bakışla çalışmalarımızı geliştirmek, bilgi üretimi ve dolaşımı için egemen bilimsel önyargılardan ve varsayımlardan arınmak ve daha kapsayıcı ve adil bir bakış açısıyla tarafsızlık kavramını tartışmak önemli.

5. Deneyim Öznesinin Sesine Odaklanmak: Kişisel ve kolektif bilgi ile ilgilerimizden kaynaklanan deneyimler, özellikle araştırmalarımızın başlangıç ilkelerinden sonuçların yorumlanmasına kadar tüm aşamaları etkilemektedir. Toplumsal sorunları ve sosyal adaletsizlikleri deneyimleyen grupların deneyimlerini değerlendirme süreçlerine yansıtmak ve onların kendi adlarına konuşma imkanına sahip olmalarını sağlamak, izleme ve değerlendirme sürecini daha etkili kılmak açısından önemlidir. Deneyimi ve bu deneyimin öznesini odağa almak, tanıklığın getirdiği etkili epistemik kanıtları da içerir[19].

6. Akıl ve Duygu Birlikteliği: Bilginin yapısına dair akıl ve mantığa verilen öncelik genellikle duygularımızı dışlar. Oysa bilgilerimiz yalnızca saf rasyonel akıldan değil, aynı zamanda duygulardan da beslenir. Akıl gibi duygular da politik ve toplumsal

18 Harding, S. (1996). Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı? (Haz. Çakır ve N. Akgökçe). Farklı Feminizmler Açısından: Kadın Araştırmalarında Yöntem (s. 34-47). (Çev. Z. Ayman). İstanbul: Sel.
Mies, M. (1996). Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru. (Haz. S. Çakır ve N. Akgökçe). Farklı Feminizmler Açısından: Kadın Araştırmalarında Yöntem (s. 48-64). (Çev. A. Durakbaşa ve A. İlyasoğlu). İstanbul: Sel.

19 Collins-Hill. P. (1996). Siyah Feminist Düşüncenin Toplumsal Yapısı. (Haz. S. Çakır ve N. Akgökçe). Farklı Feminizmler Açısından: Kadın Araştırmalarında Yöntem (s. 99-122). (A. Atalay, Çev.). İstanbul: Sel.

kategorilerdir. Bilgimize ve bakış açılarımıza yön veren süreçler, akıl ve duyguların birlikte değerlendirilmesiyle şekillenir ve fikirlerimizin bileşenlerini oluşturur. Bu nedenle, araştırmacıların katılımcıların özellikle duygularını ifade ettikleri verileri dikkatle incelemeleri ve bu verileri değerlendirme sürecine dahil etmeleri önemlidir.

7. Güvenli Alan: "Güvenli alan (safe space) ayrımcılık, istismar, taciz ve şiddetten arındırılmış mekân, ilişki ve bir aradalıkların çeşitli kimlik ve deneyime sahip kişiler için özgür ve iyi hissettiği mecralar olarak ifade edilebilir."[20] İzleme ve değerlendirme çalışmalarımızda katılımcıların güvende hissetmesini garanti altına almak için özellikle kişisel verilerinin güvende kalmasını sağlamak önem taşıyor. Güvenli alan taahhüdümüzü yerine getirmek için güvenli alan ilkelerinin oluşturulması ise hayati. Aynı zamanda güvenli alan uygulamaları, etkileşimde bulunduğumuz bireylere ve gruplara zarar vermeyecek şekilde uygulanmalı ve kişilerarası ilişkilerde karşılıklı olarak ihtiyaç duyulan ilgi ve özenin sağlanmasına dikkat edilmelidir.

Feminist İzleme ve Değerlendirme Çalışmaları İçin Bazı Öneriler

Feminist değerlendirme sürecini tartışırken, kadınların ve LGBTİ+'ların bilgi ve üretimlerinin eril egemen bilgi ve analiz yöntemleri içinde nasıl ele alındığını sorgulamak faydalı olacaktır. İçinde bulunduğumuz dönem, bilimsellik kavramının ideolojik çarpıtmalar ve dezenformasyonla birleşerek toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri tartışmayı ve bu alanda faaliyet göstermeyi zorlaştırdığı bir dönemi de ifade ediyor. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ana akımlaştırmaya çalışan birçok feminist örgüt ve faaliyet, bu yanlış bilgi ve veri krizinden olumsuz etkileniyor. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini izleme ve değerlendirme çalışmalarının değişim ve gündem belirleme üzerindeki etkisi azalıyor, hatta zorlaşıyor. Bu tartışmalar, kadınların ve LGBTİ+'ların bilgi ve üretimlerinin "bilim dışı" olarak etiketlenmesi gibi iddiaları da içeriyor. Bu durum, bilgiyi ataerkiye dayalı bilgiyle özdeşleştiren tarihsel bir süreçten besleniyor. Hâliyle bilimsel bilgi iddialarıyla bilimi

20 Ünikuir Derneği (2023). LGBTİ+'lar İçin Daha Eşit ve Özgür Üniversiteler: Güvenli Alanlara Dair Politika ve Uygulama Önerileri. Erişim tarihi: 07.01.2024.

egemenliği altına alan eril güce karşı, feminist aktivistlerin ve değerlendiricilerin, sözlerini görünmez kılmaya veya yaftalamaya yönelik bilinçli yönelimlere ve baskılara karşı değişim için verdikleri mücadeleyi metodolojik olarak tartışmaları büyük önem taşıyor.

Feminist perspektif ile egemen politikaları değişime uğratmak için Patton, feminist izleme ve değerlendirme çalışmaları için önerilerini şu şekilde sıralıyor[21]:

- Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve sosyal adaletsizlikler arasındaki (kesişen yanlar; ırk, sınıf, etnisite gibi) bağlar keşfedilmeli.
- Değerlendirmelerin amacı ve yöneldiği sorunların yapısı politiktir. Bu nedenle değerlendirmenin güç ilişkileriyle girdiği mücadelenin politik doğası açıkça belirtilmeli (değerlendirme de politiktir).
- Değerlendirme pozisyonunda ve ekibinde yer alan kişi veya kişilerin arasında (güç paylaşımında uyumluluk, bilgi gizliliği ve yeteneklerin değerlendirilmesi bakımından) eşitlik sağlanmalı.
- Değerlendirme sürecinde farklı arka planlara sahip tüm gruplardan kadın ve LGBTİ+'ların "bilme biçimlerini" (akıl, duygu, sezgi, deneyim ve analitik düşünceyi bütünleştirmek) açıkça kabul ederek, bilgi ve deneyimlerine değer verilmeli.
- Değerlendirme sürecinde elde edilen bulgular, dezavantajlı kişiler ve gruplar için (seslerini ve taleplerini ifade ettikleri bir alan hâline getirilerek) sosyal adaletsizliği değiştirmeye dönük olarak kullanılmalı.

Feminist değerlendiriciler, sosyal adalete dair sorunları değiştirmek ve cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak amacıyla eleştirel değişim kriterleri benimsiyorlar. Bu kriterler, hak ihlaline uğramış kişiler ve gruplar için sosyal adaleti artırmayı hedefleyerek, güç dinamiklerine dair söz üretiyor. Bu durum zorunlu olarak eleştirel bir konumsallığı da beraberinde getiriyor. Bu nedenle feminist değerlendiriciler aldıkları konumları ve araştırmalarında ulaştıkları sonuçları açık bir şekilde ifade etmekten ve kendilerini değişim aktivistleri olarak konumlandırmaktan kaçınmamalıdır[22].

21 Patton, Q. M. (2002). Feminist, Yes, but Is It Evaluation? New Directions for Evaluation. Wiley Online Library. Erişim tarihi: 05.11.2023.
22 a.g.y. (2018).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İzleme ve Değerlendirme İçin Soru Önerilerimiz

1. Kapsayıcı toplumsal cinsiyet perspektifi için aşağıdaki soruları sorabiliriz:

- İzleme ve değerlendirme çalışmalarında toplumsal cinsiyet bilgisinin toplanma amaçları şeffaf ve kapsayıcı mı?
- Çalışmalarımız ikili cinsiyete dayanan varsayımları ve sınırlılıklarını dikkate alıyor mu?

2. Kesişimsellik perspektif için aşağıdaki soruları sorabiliriz:

- Araştırma katılımcılarımız, hangi sosyal kimliklere sahipler?
- Sosyal kimlikler, katılımcıların deneyimlerini nasıl şekillendiriyor?
- Farklı sosyal kimliklerden öznelerin talepleri ve sosyal adalet arasında nasıl bir ilişki kuruluyor?

3. "Epistemolojik avantajlılık" perspektifini benimsemek için:

- Bilginin öznesi kimdir?
- Bilgi öznesinin deneyimleri toplumsal dönüşüm için ne ifade ediyor?
- Toplumsal sorunlara çözüm önerileri bakış açılarına göre nasıl değişiklikler gösteriyor?

4. "Bilinçli taraflılık" yaklaşımı için aşağıdaki soruları sorabiliriz:

- Araştırmacı kimliği ve perspektifi, araştırma ve araştırma öznesinin konumunu değerlendirirken nasıl devreye giriyor, araştırmayı nasıl etkiliyor?

- Metodolojik bir bileşen olarak araştırmacının kendi konumunu aktarması, nesnellik kavramına nasıl katkılarda bulunur?
- "Bilinçli taraflılık" yaklaşımı, savunuculuk ve politika yapım aşamalarına nasıl katkılar sunar?

5. Deneyimin sesine odaklanmak için şu soruları sorabiliriz:

- Deneyimin özneleri, uygulanan politikaların hedeflerini ve önceliklerini nasıl tanımlar?
- Deneyimin özneleri, uygulanan politikaların nasıl uygulandığı konusunda ne düşünüyor?
- Deneyim özneleri, yaratılmak istenen etkileri nasıl değerlendiriyor?

6. Akıl ve duygu birlikteliğine dayanan bilgilere yer vermek için aşağıdaki soruları sorabiliriz:

- Katılımcılarımız, fikirlerini belirtirken ve deneyimlerini anlatırken hangi duyguları ifade ediyorlar?
- Duyguların veri olarak kabul edilmesi, verilerin yorumlanmasına nasıl katkılar sunar?
- Duyguya ve akla dayalı bilgileri bir araya getirmek, araştırmanın verilerini nasıl daha etkili hâle getirir?

7. Güvenli alan perspektifini geliştirmek için şu sorulara odaklanabiliriz:

- Toplumsal cinsiyete duyarlı izleme ve değerlendirme araştırmalarımızı aynı zamanda nasıl güvenli bir alan olarak tasarlayabiliriz?
- Güvenli alan, izleme ve değerlendirme çalışmalarında kişisel verilerin korunmasına hangi katkılarda bulunur?
- Güvenli alan yaklaşımı, toplumsal cinsiyete duyarlı izleme ve değerlendirme araştırmalarımızı nasıl daha kapsayıcı ve adil olmasını sağlayabilir?

Sonuç Yerine

Toplumsal cinsiyete dayalı sosyal eşitsizliklerin önlenmesinde ve değiştirilmesinde rol almak toplumu ilgilendiren konuların takip edilmesi, örtük veya açık etkilerinin analiz edilmesine bağlı. Bu yolda toplumsal cinsiyete duyarlı izleme ve değerlendirme için analiz çerçevemizi genişletmek ve feminist metodolojinin önerilerini bu alan içinde uygulamak oldukça önemli.

Sivil alanda yapılan izleme ve değerlendirme çalışmalarının, öznelerin sesine, deneyimlerine ve taleplerine odaklanarak ilerlemesi ve değişim beklentilerini çoğulcu ve katılımcı bir perspektifle sunması, eşit ve adil bir toplum arayışında elzem. Bu nedenle bu çalışmada toplumsal cinsiyete duyarlı katılımcı izleme ve değerlendirmenin gerekliliğini, sosyal adaletsizliğe çoğulcu bir noktadan çözüm üretmenin bir yolu olarak sunduk. Feminist izleme ve değerlendirme için ilkeler belirlemeyi, gerçekleştirmeyi amaçladığımız değişimlerin başlangıç noktası olarak konumlandırdık ve böylece feminist yöntem ve kuramdan referans aldığımız metodolojik kavramlarla izleme ve değerlendirme çalışmalarına katkı sunmayı hedefledik. Bu çalışma ile katılımcı izleme ve değerlendirme ilkelerini benimseyerek sosyal değişimi feminist perspektiften hareketlendirmeyi teşvik etmeyi umuyoruz.

www.demos.org.tr